

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

Edebiyat Fakültesi Dergisi

DOKUZ EYLUL UNIVERSITY

Journal of Humanities

Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları
Dokuz Eylül University Publications

ISSN 2147-[illegible]
e-ISSN 2147-[illegible]

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt: 10 Sayı: 2 Yıl: 2023
Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları

e-ISSN	:	2147-4419
Derginin Sahibi	:	Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi adına Prof. Dr. Türkmen TÖRELİ
Sorumlu Müdür	:	Prof. Dr. Türkmen TÖRELİ
Editör	:	Dr. Öğr Üyesi Gülsüm TÜTÜNCÜ UĞURLUBAY Dr. Öğr. Üyesi Işıl ÖZCAN
Yönetim Yeri	:	T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi - Edebiyat Fakültesi Tınaztepe Yerleşkesi Buca - 35390 İZMİR
Yazışma Adresi	:	Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tınaztepe Yerleşkesi, Buca, İZMİR Tel : 0 (232) 301 79 02 Faks : 0 (232) 453 90 93
Yayın Türü	:	Akademik Hakemli Dergi
Niteliği	:	Bilimsel Süreli Yayın. Yılda iki kez yayınlanır.

Bu dergide COPE (Committee on Publication Ethics) yönergesine uygun etik ilkeler uygulanmaktadır.
Yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

© Tüm Hakları Saklıdır.

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
Edebiyat Fakültesi

EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
Hakemli Dergi
Cilt: 10 Sayı: 2 Yıl: 2023

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi Gülsüm TÜTÜNCÜ UĞURLUBAY
Dr. Öğr. Üyesi Işıl ÖZCAN

Alan Editörleri

Prof. Dr. Cafer ŞEN (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı)
Prof. Dr. Cahit GELEKÇİ (Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Sosyoloji)
Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU (Ankara, Ankara Üniversitesi, Arkeoloji)
Prof. Dr. Mehmet Ali ÇELİKEL (Denizli, Pamukkale Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı)
Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal (Denizli, Pamukkale Üniversitesi, Tarih)
Prof. Dr. Şahika KARACA (Eskişehir, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı)
Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyoloji)
Doç. Dr. Ahu ÖZTÜRK, (Bursa, Uludağ Üniversitesi, Psikoloji)
Doç. Dr. Barış GÜR (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Müzecilik)
Doç. Dr. Eren RIZVANOĞLU (Van, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Felsefe)
Doç. Dr. Sabahattin EZER (Adıyaman, Adıyaman Üniversitesi, Arkeoloji)
Doç. Dr. Sabine LADSTÄTTER (Viyana, Avusturya Bilimler Akademisi, Arkeoloji)
Doç. Dr. Üyesi Songül ERCAN (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Kadın Çalışmaları)
Dr. Öğr. Üyesi Ahu Selin ERKUL YAĞCI (İzmir, Ege Üniversitesi, İngilizce Mütercim Tercümanlık)
Dr. Öğr. Üyesi Gözde KIRAL UÇAR (Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Psikoloji)
Dr. Öğr. Üyesi Gülsüm TÜTÜNCÜ UĞURLUBAY (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Tarih)
Dr. Okan KUBUŞ (Magdeburg, Magdeburg-Stendal Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, İşaret Dilleri)
Dr. Öğr. Üyesi Servet KAÇAR BAŞARAN (Denizli, Pamukkale Üniversitesi, Psikoloji)

Yardımcı Editörler

Doç. Dr. Eda GÜNGÖR ALPER (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Araş. Gör. Dr. Jasmin Esin DURANER DİKMEN (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Araş. Gör. Murat YILMAZ (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Araş. Gör. Gülşen GÜRGEN (Dokuz Eylül Üniversitesi)

İngilizce Dil Editörü

Araş. Gör. Dr. Jasmin Esin DURANER DİKMEN (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Türkçe Dil Editörü

Araş. Gör. Gülşen GÜRGEN (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
MLA Uluslararası Endeksinde taranmaktadır.

Dokuz Eylül University Journal of Humanities is indexed in the MLA International Bibliography.

Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
TR Dizin atıf endeksinde taranmaktadır.

Dokuz Eylül University Journal of Humanities is indexed in the TR Dizin Citation Index.

Yayın Danışma Kurulu

Prof. Dr. Aylin NAZLI (İzmir, Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Dilek DİRENÇ (İzmir, Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU (Ankara, Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakkı UYAR (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Kamil İŞERİ (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Levent AYSEVER (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal (Denizli, Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Nazile KALAYCI (Ankara, Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Neslihan KANSU YETKİNER (İzmir, İzmir Ekonomi Üniversitesi)
Prof. Dr. Nevzat KAYA (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Rezzan SİLKÜ (İzmir, Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevinç ÖZER (Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Sezgin KIZILÇELİK (Malatya, İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. Şebnem TOPLU (İzmir, Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Şeref ULUOCAK (Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Geoff BOVE (İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Güncel ÖNKAL (İstanbul, Maltepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Lucas THORPE (İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN (İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi)
Doç. Dr. Sandrine BERGES (Ankara, Bilkent Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Aykut HALDAN (Edirne, Trakya Üniversitesi)
Dr. Deniz ÖZYILDIZ (Amherst, Massachusetts Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ilgın AKTENER (İzmir, İzmir Ekonomi Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İpek Pınar UZUN (Ankara, Ankara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Saniye VATANSEVER (Ankara, Bilkent Üniversitesi)

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
Edebiyat Fakültesi

EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
Cilt: 10 Sayı: 2 Yıl: 2023

İÇİNDEKİLER

Bir Dişil Roman: *Misket*
Zerrin Eren.....165

Salih Zeki (Ekinci) Bey'in "Türkiye'de Tütün, Ziraat, Sınaat ve Ticareti" Adlı Eserine Göre Tütün İnhisar İdaresi'nin Teşkilat Yapısı (1928)
Mustafa Dağ.....183

The French Way of Examining Speech and Thought Presentation in an English Authorial-Figural Narrative "The New Spain"
Ufuk Şahin 216

Does Emotion Eliciting Influence Risk Taking Behavior?
İpek Ergönül Hürman et. al.....229

27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi Sonrası Siyasette İsmet İnönü: Sır Dergisi (1960-1961) Tahlili
Pınar Aydoğan 246

Nahçıvan'da Sovyet Hakimiyetinin Kurulması
Ulvu Rahımlı.....273

Tarihi Yeniden Kurgularken: Toplumsal Bir Eyleyici Olarak Ahmet Refik ve *Mektuplar* Çevirisi
Sitem İnce, Atalay Gündüz 296

Kadro Hareketi ve Kadroculların Sanat Anlayışı (1932-1935)
Esra Çetin 326

Osmanlı Devleti'nde Vakıf-Toplum İlişkileri ve Aşiretler
Mehmet Nuri Şanda 343

Edebiyatın Entropi Bağlamı: Negentropik Bir İmkân Olarak Minör Edebiyat
Bora Atak 361

Etrüsk Sanatında Yeraltı Dünyasının Yol Göstericileri Ölü Demonları

Işık Albasan **386**

Aristoteles'in Erdem Etiği Bağlamında Ötanazinin Değerlendirilmesi
Erman Kar **416**

Mimarlığın ve Arkeolojinin Kesişimi: Arkeoparkların Sürdürülebilir Tasarım İlkelerinin Belirlenmesi
Melisa İşcan, Hicran Hanım Halaç **433**

Partili Cumhurbaşkanlığına Bir Örnek: Celal Bayar
Asya Kalkan **465**

Mcdonagh'ın Ölüm Perileri ve Bir Erkeklik Eleştirisi Olarak İrlanda İç Savaşı
Kübra Kangüleç Coşkun **490**

Büveyhoğulları Vezirlerinden Mühellebî: Hayatı ve Faaliyetleri
Sevgi Kübra Bilgin **506**

Yahya Kemal'in Huzursuzluğu
Fatih Ordu **533**

İzmir'deki Cezayir Hanı'na Dair Yeni Bir Değerlendirme
Funda Adıtatar **554**

Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye Verdiği Ahidnâmelere Dair Bazı Yeni Tespitler (1580-1675)
Ahmet Tekin **574**

Amerikalı Misyoner Theresa Huntington Ziegler'ın Mektupları
Füsun Çoban Döşkaya, Yakup Öztürk **587**

Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Türk Yeraltı Edebiyatında Kabalık Bağlamında Temsili
Suna Yertutan, Gülsüm Songül Ercan **614**

Rus Tarihyazımında Malazgirt Savaşı ve Selçuklular
Tevfik Orkun Develi **627**

Dosttan Kaçıp Düşmana Sığınmak: Memlûk Emîri Karasungur'un Siyasi Faaliyetleri
Kâzım Uzun **649**

Perfectionism and Intolerance of Uncertainty as Triggers of Depression, Anxiety and Obsessive-Compulsive Symptoms: A Structural Model Based on Transdiagnostic Approach
Servet Kaçar Başaran **675**

Genel Sistem Teorisinden Aile Sistemleri Teorisine: Aile Çalışmalarında Sistem Kuramı
Esra Işık **701**

Midilli Kısa Kroniği
Ali Doruk Kahraman, Murat Yılmaz.....717

Türk Yükseköğretiminde Sosyoloji Eğitiminin Son Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme
Nebiye Konuk Kandemir, Esra Işık 740

Makale Bilgisi: Çoban Döşkaya, F., Öztürk, Y. (2023). Amerikalı Misyoner Theresa Huntington Ziegler'ın Mektupları. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:10, Sayı:2, ss.587-613.	**Article Info:** Çoban Döşkaya, F., Öztürk, Y. (2023). American Missionary Theresa Huntington Ziegler's Letters. DEU Journal of Humanities, Volume:10, Issue:2, pp. 587-613.
Kategori: Araştırma Makalesi	**Category:** Research Article
Gönderildiği Tarih: 15.08.2023	**Date Submitted:** 15.08.2023
Kabul Edildiği Tarih: 14.09.2023	**Date Accepted:** 14.09.2023

AMERİKALI MİSYONER THERESA HUNTINGTON ZIEGLER'IN MEKTUPLARI

Füsun Çoban Döşkaya[*], Yakup Öztürk[**]

ÖZ

Amerikan Board misyoneri Theresa Lyman Huntington Ziegler (1875- 1945), Doğu Türkiye Misyonunun merkezi Harput istasyonunda Kasım 1898 ile Eylül 1905 yılları arasında görev yapmıştır. Harput'tan yazdığı mektupları Stina Katchadourian tarafından *Great Need Over the Water: The Letters of Theresa Huntington Ziegler, Missionary to Turkey, 1898-1905* (Su'yun Ötesindeki Büyük İhtiyaç: Theresa Huntington Ziegler'in Mektupları, Türkiye Misyoneri, 1898-1905) ismiyle derlenmiş ve 1999 yılında Gomidas Enstitüsü tarafından yayımlanmıştır. Bu çalışmada Huntington'ın mektuplarının analizi yapılmıştır. Stratejik bir dönemde Osmanlı Devleti'nde bulunan Huntington'ın Ermeniler, Türkler ve Ermeni Meselesine ilişkin görüşleri değerlendirilmiştir. Çalışmada, Theresa L. Huntington Ziegler'ın mektuplarının analiziyle Amerikan Board misyonerlerinin Ermeni toplumu üzerindeki faaliyetlerinin ve onlar hakkındaki algılarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Theresa L. Huntington Ziegler, Amerikan Board, Ermeni Meselesi, Harput, Fırat Koleji.

AMERICAN MISSIONARY THERESA HUNTINGTON ZIEGLER'S LETTERS

ABSTRACT

Theresa Lyman Huntington Ziegler (1875-1945), an American Board missionary, served at the Harput station, headquarters of the Eastern Turkey Mission, from

[*] Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bölümü, fusun.doskaya@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8121-4139

[**] Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Tarih Bölümü, yakup.ozturk@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6221-0845

November 1898 to September 1905. Stina Katchadourian edited her letters from Harput in *Great Need Over the Water: The Letters of Theresa Huntington Ziegler, Missionary to Turkey, 1898-1905,* and the book was published by the Gomidas Institute in 1999. In this study, Huntington's letters are analyzed. The views of Huntington, who was in the Ottoman Empire during a strategic period, on Armenians, Turks, and the Armenian Question were evaluated. The study aims to understand the activities of the American Board missionaries on the Armenian community and their perceptions about them through the analysis of Theresa L. Huntington Ziegler's letters.

Keywords: Theresa L. Huntington Ziegler, American Board, Armenian Question, Harput, Euphrates College.

1. GİRİŞ

Misyonerlik çalışmaları kültür emperyalizminin yollarından biridir. Kültür öğelerinden dil ve dinin hâkim kılınması için yapılması gereken faaliyetlerin başında eğitim gelmektedir (Kılıç, 2007, s. 476). Osmanlı Devleti'nde eğitim faaliyetlerini yardım çalışmaları adı altında en fazla Amerikan Board misyonerlik teşkilatı kullanmıştır. Bu çalışma, ABD'deki Protestan misyoner örgütlerin en güçlüsü olan Amerikan Board'un (American Board of Commissioners for Foreign Missions) (ABCFM) "Doğu Türkiye Misyonu" elemanı olarak Harput'ta yedi yıl görev yapan Theresa L. Huntington Ziegler'ın (1875- 1945) mektupları hakkındadır.

Theresa Huntington'ın Harput'ta geçirdiği yıllar içerisinde ailesine yazmış olduğu mektuplar, editörlüğünü Stina Katchadourian'ın yaptığı *Great Need Over the Water: The Letters of Theresa Huntington Ziegler, Missionary to Turkey, 1898-1905* (Su'yun Ötesindeki Büyük İhtiyaç: Theresa Huntington Ziegler'in Mektupları, Türkiye Misyoneri, 1898-1905) isimli kitapta bir araya getirilmiş ve Michigan şehri Ann Arbor'daki Gomidas Enstitüsünün [1] düzenlemesiyle İngiltere'nin Reading şehrindeki Taderon yayınevi tarafından 1999 yılında basılmıştır.[2]

[1] Özellikle Ermeni çalışmaları üzerine yapılmış araştırmalar yürüten ve bu konular üzerine kitaplar yayınlayan Londra merkezli Gomidas Enstitüsünün eserleri dünya kamuoyunda Ermeni Meselesiyle ilgili iddialarda Ermeni tezlerini güçlendirici eserler olarak ön plana çıkarılmaktadır.

[2] Kitap, teşekkür, giriş, yirmi dört bölüm, kapanış yazısı, sonsöz, kaynakça ve dizinden oluşmakta olup 375 sayfadır. Kitapta ayrıca yirmi sekiz adet resim ve Gomidas Enstitüsünden temin edildiği söylenen iki harita bulunmaktadır. Bunlardan birincisi 1900'lü yıllarda "Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu'daki Kısımları"nı, ikincisi ise yine "1900'lü yıllarda Harput Ovası ve Köyleri"ni göstermektedir. Kitapta yer alan resimler iki ana grup altında toplanabilir. İlk grup Theresa ve ailesinin ikinci grup ise bölgede görev yapmış diğer Board misyonerlerinin resimleridir.

Kitabın aynı zamanda giriş ve kapanış bölümlerinin yazarı Stina Katchadourian, Finlandiya'nın başkenti Helsinki'de büyümüş bir yazar, edebiyat çevirmeni ve gazetecidir. Katchadourian, Osmanlı Devleti'nde yaşamış Hristiyan Ermenisi kayınvalidesi Efronia hakkında bir kitap (*Efronia: An Armenian Love Story,* 1995) yazma amacıyla Amerikan Board kayıtları arasında araştırma yaparken, tesadüfi bir şekilde Theresa Huntington'ın bir kısım mektuplarına ulaşmış ve onun yazdıklarından etkilenmiştir. Sonrasında Theresa'nın seksenli yaşlarındaki kızına ulaşması, diğer kızı ile yengelerinin yazlık evlerinin tavan arasında kutular dolusu mektup bulmaları ve onları kronolojik sırada editöre vermeleri kitabın yazılma sürecini başlatmıştır.[3]

Su'yun Ötesindeki Büyük İhtiyaç başlığı ile Türkçeye çevirebileceğimiz bu kitap on dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarında misyonerlerin mücadele sahası haline getirdikleri Osmanlı topraklarında çalışan Doğu Türkiye misyonunun Harput istasyonunda görevli Amerikan Board misyonerleri hakkındadır. Kitabın başlığında yer alan "su'yun ötesinde" ifadesi okyanus ötesini, "büyük ihtiyaç" ifadesi ise misyonerlere olan ihtiyacı tanımlamak için kullanılmıştır. Misyoner metinlerinde "kâfir topraklar" (heathen lands) olarak geçen ve Protestan olmayanların yaşadıkları bölgeleri tanımlayan yerlere misyonerlerin gönderilme amacını göstermektedir. Kitabın ikinci başlığında her ne kadar "Theresa L. Huntington Ziegler'ın Mektupları" ifadesi yer alsa da kitapta, bölgede görev yapan diğer misyonerlerin rapor ve yazılarına da yer verilmiştir. Huntington'ın Osmanlı Devleti'nde geçirdiği dönemin tarihi arka planını güçlendirmek ve mektupları belirli bir bağlama oturtabilmek amacıyla editör diğer misyonerlerin raporlarını kullanılmış olabilir. Ancak bu durum

[3] Kitabın 10 Mayıs 1998 tarihli Teşekkür bölümünde Katchadourian, söz konusu projenin başlangıcından tamamlanmasına kadar pek çok kişinin yardımcı olduğundan bahseder. Bu kişiler arasında misyoner Theresa L. Huntington Ziegler'in kızları Caroline Ziegler Peck, Miriam Ziegler Wilson ve yengeleri Frances Lewis Ziegler en başta yer almaktadır. Onların yanı sıra diğer aile üyeleri Mary Fletcher Hunt ve Alice Huntington Allen'a da anılarını kendisi ile paylaştıkları için teşekkürlerini iletir. Fırat Koleji'nin son müdürü Henry Riggs'in kızı Helen Rice'a özel aile arşivlerine göz atmasına izin verdiği için ve mali destek sağlayan Helen Bing, Joyce Stein, Philibosian Vakfı ve "Amerika Ermeni Misyonerler Birliği'ne (AMAA) müteşekkir olduğunu, onların bağışlarıyla Doğu Yakası'ndaki arşivlere girdiğini belirtir. Ayrıca, Harvard'da Houghton kütüphanesindeki arşivcilere ve Yale kütüphanesinde Theresa'nın erkek kardeşi Profesör Ellsworth Huntington'ın dosyalarına bakmasına izin verdikleri için orada çalışan arşivcilere teşekkür eder. Theresa Huntington'ın Wellesley Kolejinde öğrenci olduğu dönemle ilgili bilgiler paylaştıkları için Wellesley Koleji Mezunlar Derneğine minnettar olduğunu belirtir. Son olarak ise UCLA'den Profesör Richard Hovannisian'a, yayıncı olarak Gomidas Enstitüsü'nü önerdiği için ve editoryal uzmanlığıyla kitaba son halini verdiği için Ara Sarafian'a teşekkürlerini sunar. Kitabın ilk versiyonlarını okuyup önerilerde bulunduğu için kocası Herant Katchadourian'a da teşekkür eder.

aynı zamanda kitabın editörünün Ermeni Meselesi konusunda Türk tezlerini haksız çıkarma çabası olarak da okunabilir.

Bu kitap, Ermeniler tarafından günümüzde Ermeni tezlerinin doğruluğunu kanıtlamak için kullanılan birincil kaynaklar içinde gösterilmektedir. Katchadourian'a göre misyoner Huntington'ın Osmanlı Devleti'nde bulunduğu dönem, Sultan II. Abdülhamid döneminde 1894-1896 yılları arasında yaşanan Ermeni olaylarının sonrasına ve Birinci Dünya Savaşı sırasındaki Ermeni Tehciri öncesine denk geldiğinden önemlidir. Kitabın giriş bölümündeki iddiasına göre, Ermenilerle ilgili kitaplar çoğunlukla bu iki döneme yoğunlaşmakta, iki olay arasında kalan dönem (yani Huntington'ın Osmanlı'da bulunduğu yıllar), yeteri kadar bilinmemektedir (Katchadourian, 1999, s. xv). Çalışmada, Theresa L. Huntington Ziegler'ın mektuplarının analiziyle Amerikan Board misyonerlerinin Ermeni toplumu üzerindeki faaliyetlerinin ve onlar hakkındaki algılarının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

2. Theresa L. Huntington Ziegler

Püriten atalara sahip Theresa L. Huntington, Harput'a gelmeden önceki yaşamıyla ilgili olarak kendi mektuplarında şu ifadelere yer verir:

> Annem ve babam New England kökenlidir ve hayatımın neredeyse tamamı New England'da geçmiştir. Ben 21 Mayıs 1875'te Galesburg, Illinois'de doğdum ve hepsi de hayatta olan altı çocuğun üçüncüsüydüm. 1877 yılında Gorham, Maine'e geldik ve babam burada 1881 yılına kadar Cemaat Kilisesi'nin papazlığını yaptı. Gorham, Maine ve Milton, Massachusetts'teki devlet okullarında okudum ve son kasabanın lisesinde üniversiteye hazırlandım. 1892 yılında Wellesley Koleji'ne girdim ve burada dört yıllık düzenli bir eğitim gördüm. Ayrıca jimnastik konusunda bazı özel dersler aldım ve 97 yazında Harvard Yaz Okulunda jimnastik kursuna katıldım. Şu anda evde [ABD'de] beni gitmekten alıkoyan hiçbir görev yok ve Tanrı, şu anda Harput'ta bulunan kardeşim ve misyonerler aracılığıyla benimle o kadar açık konuştu ki, O'na itaatsizlik etmeye cesaret edemiyorum. İsa Mesih'ten yoksun olanların ihtiyacı ve üzüntüsü son zamanlarda göğsümde bir yük olmaya başladı (Katchadourian, 1999, ss. 9-10).[4]

[4] Bu kitaba atıf yaparken buradan itibaren sadece sayfa sayısı verilecektir.

Huntington'ın papaz olan babasının adı Henry Strong Huntington ve ev hanımı olan annesinin adı Mary Huntington'dı. [5] Üç kız ve üç erkek çocuklarını dini bir eğitim ile büyütmüşlerdi:

> Rahip Henry Huntington ve karısı Mary, Theresa misyoner olarak yurtdışına gideceğini açıkladığında pek şaşırmamışlardı. Onu, hatırlayabileceği yaşa geldiği andan itibaren her zaman kadın misyoner derneklerinin toplantılarıyla ve "kafir topraklarda" yapılması gereken işlerin konuşulduğu bir evde büyütmüşlerdi. Altı çocukları büyürken, Bayan Huntington'ın kendisi de denizaşırı misyonerlik çalışmalarına aktif olarak destek veriyordu ve Rahip Huntington onlara sık sık *Missionary Herald*, *The Congregationalist* ve *Light and Life for Women* dergilerinde yer alan ve uzak misyon istasyonlarındaki misyonerlerin yaşamlarını anlatan makaleleri gösteriyordu (s. 3).

Misyon bölgesi Harput'tan yazdığı mektuplarında Huntington, anne ve babasına onu yetiştirme tarzları için minnetini şu şekilde ifade eder:

> Çocukken hiç hoşlanmadığım şeyler için bugünlerde sana ve anneme sık sık minnettarlık duyuyorum. Bana saygılı olmayı, odamı toplamayı, yatağımı ve penceremi dikkatle açmayı, çatal ve bıçağımı doğru kullanmayı, sevmediğim güzel şeyleri yemeyi öğrettiğiniz, iyi kitaplardan zevk almamı ve doğru bir müzik kulağına sahip olmamı sağladığınız için çok mutluyum. Adını sayamadığım daha pek çok şey için minnettarım. Ellsworth ve ben hepinizden o kadar çok bahsediyoruz ki, buradaki çevre, özellikle de bizim evdekiler, hepinizi tanıdıklarını hissediyorlar (ss. 166-167).
>
> Sevgili babacığım, çocukluğumda ve şimdi benim için yaptıklarını sık sık düşünüyorum. Ellsworth ve ben bu konular hakkında çok konuşuruz. Kahvaltı saatinde odama gelip yatağımı ve penceremi düzgün bir şekilde açtırdığın ve giysilerimin asılı olup olmadığını kontrol ettiğin için şimdi kendimi çok minnettar hissediyorum. Bana tempolu bir yürüyüşten, yıldızlara ve

[5] Theresa ailenin ikinci kızıydı. Mektuplarda adı "Kindie" olarak geçen kendisi gibi Wellesley Koleji mezunu ablası Cornelia, Robert Kolej'de öğretmenlik yapmış ve kocası ile 1941 yılına kadar Türkiye'de yaşamıştı. Theresa'dan bir yaş küçük olan erkek kardeşi Ellsworth, Harput'tan sonra ABD'ye döndüğünde Yale Üniversitesi'nde coğrafya profesörü oldu. Theresa'nın diğer erkek kardeşi George, İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu ve o da İstanbul'da Robert Kolej'de çalıştı. Elizabeth Dodge ile evlendi. İlerleyen yıllarda çocuk felcine yakalandı ve hayatının geri kalanını tekerlekli sandalyede geçirdi. Theresa'nın en küçük kız kardeşinin adı Ruth da Wellesley mezunuydu, diğer erkek kardeş Harry de ilahiyat fakültesini bitirmişti.

> ağaçlara bakmaktan keyif almayı öğrettiğin için minnettarım. Sonra bize iyi kitaplardan zevk almayı öğrettiğin ve bize yüksek sesle okuduğun pek çok kitap için minnettarım. Sana minnettar olduğum pek çok şey var. Hepsini saymam mümkün değil. Bir tanesi de bana konuşurken parmaklarımla oynamamayı öğretmiş olman. Sana ve anneme borçlu olduklarımızın listesi saymakla bitmez ve ikinizi de içtenlikle sevmekten kendimizi nasıl alıkoyabiliriz? (s. 258).

Anne ve babası, dini inançları güçlü olan ve enerjik bir yapıya sahip Theresa'nın misyonerliğe uygun olduğunu düşünüyorlardı. Wellesley Kolejine[6] devam ettiği 1894 ile 1896 yılları arasında, okulun en iyi sporcuları arasında yer aldı. "Hiç yürümüyor, hep koşuyor gibiydi" diye anlatılan Theresa, mezuniyetinden sonraki iki yılını Milton'da lise öğretmenliği yaparak geçirdi (s. 4).

Theresa Huntington, Harput'ta Fırat Koleji'nde müdür yardımcısı olarak çalışan kardeşi Ellsworth'ün yönlendirmesiyle misyoner olmaya karar verdiğinde ailesi, erkek kardeşi için olduğu gibi onun için endişelendi. Ancak, Board'un Boston'daki Kadın Board'una (Woman's Board of Missions) üye olması ve bu kurum tarafından Osmanlı Devleti'nin "iç kesimlerinde, doğru dürüst yolu olmayan" Fırat Koleji'ne gönderilmesi uzun sürmedi (s. 3). Board tarafından kendisine misyonerliğe kabul mektubu 7 Eylül 1898 tarihinde gönderildi. Kabul mektubunda yer alan "babanıza, annenize ve ailenize sevgilerimizi iletin" ifadesi, ailenin Board'la olan yakın ilişkisini göstermekteydi (s. 58).

Theresa 10 Eylül 1898'de New York'tan Osmanlı Devleti'ne doğru yola çıktı ve 17 Kasım 1898'de Harput'a vardı (Personnel records for Theresa L. Huntington, Item #13084). Kendisinden bir yıl önce 1897 yılının Kasım ayında Fırat Koleji'ne müdür yardımcısı olarak gelen kardeşi Ellsworth, Harput'a geldiğinde yirmi bir yaşındaydı. Abla Cornelia ve Theresa, Ellsworth'ün gidişini desteklemişlerdi. Sağlık sorunları yüzünden misyoner olamayan Cornelia'nın aksine Theresa atletik ve güçlü bir fiziki yapıya sahipti ve misyoner olarak kardeşinin arkasından Osmanlı Devleti'ne geldi.

[6] Huntington'un mezun olduğu Wellesley Koleji 1875 yılında Henry Fowle Durant ve eşi Pauline Fowle Durant tarafından kurulmuştur ve Hillary Clinton ve Madeline Albright gibi politikacıların mezun olduğu prestijli bir kadın okulu olarak bilinmektedir. Theresa Huntington, bir bakıma mezun olduğu okulun da etkisiyle Osmanlı Devleti'ndeki felsefe ve öğretim yöntemlerini şekillendiren öğretmenlerden biri olarak hareket etmiştir.

Huntington'ın Harput'a gittiği 1898 yılı bir misyonerin Osmanlı Devleti'ne doğru yola çıkması için sıradan bir yıl değildi. Harput'taki misyonerlik çalışmalarının çoğu, nüfus bakımından azınlıktaki Ermeniler arasında yapılıyordu. Kısa bir süre önce bölgede yaşanan Ermeni ayaklanmaları, misyonerlerin Osmanlı Devleti'ndeki varlığının devamı hakkında kuşkular oluşturmuş, misyonerlerin burada çalışmalarına izin verilmesi ve güvenliklerinin sağlanması konuları tartışılmaya başlanmıştı. Huntington'ın böyle bir atmosfer içerisinde Osmanlı'ya gelmesi onun kendini ne denli görevine adadığını göstermekteydi.

Huntington Harput'a İngilizce öğretmeni olarak gelmiş ve 1898-1905 yılları arasında burada görev yapmıştır. Bu sırada Ermeniceyi de öğrenen Huntington her misyonerin yaptığı gibi civar bölgelere keşif ziyaretlerinde bulunmuş, Harput'un coğrafi özellikleri, bitki örtüsü, gelenek ve görenekler ve içinde bulunulan siyasi durumlar hakkında bilgileri derlemiş ve bunlara mektuplarında detaylı bir şekilde yer vermiştir.

Huntington bölgeye yeni gelen valinin misyonerlik çalışmalarında zorluklar yaratması ve bir takım kişisel problemler sonrasında Harput'tan ayrılmış ve 1905 yılının Eylül ayında Boston'a geri dönmüştür. ABD'ye döndükten sonra Amerikan Board'dan istifa etmiş, 18 Ekim 1906 tarihinde Charles Ziegler ile yaşamını birleştirmiş, bu evliliklerinden Constance, Carol ve Miriam isimlerinde üç kızları ve Lyman isminde bir erkek çocukları olmuştur. Bir daha misyonerlik yapmamış, ancak ebeveynleri yurt dışında misyonerlik yapan ABD'deki çocuklara yardım etmeyi ve emekli misyonerlerin kaldıkları huzurevinde gönüllü olarak çalışmayı sürdürmüştür. Waban, Massachusetts'te 22 Mart 1945 tarihinde yetmiş yaşında kanserden vefat etmiştir (Bilgi, 2019, s. 11; Katchadourian, 1999, ss. 3-11).

3. Harput Misyonu ve Fırat Koleji

3.1. Harput Misyonu

Yıllar içinde Amerikan Board misyonerlerinin Osmanlı Devleti'ndeki faaliyet alanı genişledikçe Doğu ve Güneydoğu Anadolu, misyonerlerin en çok faaliyet yürüttükleri bölgeler haline gelmiştir (Açıkses, 2003, s. 57):

> 19. yüzyıla gelindiğinde yüksek bir mevkide kurulmuş bir şehir olan Harput'tan aşağı ovaya (Mezre)[7] göçler başlamış, 1850 yılından sonra bu göçler ciddi bir oranda artmıştır. 1867 yılına gelindiğinde Eyaletin isminin değiştirilmesi konusu gündeme gelmiş bunun sonucunda Harput ismi Mamuratü'l- Aziz olarak değiştirilmiştir (Aksın, 2014, s. 12).

[7] Mezre (Mezra'a), bugün Elazığ şehrinin bulunduğu bölgeye o dönemde verilen isimdir.

Amerikan Board'un 1850'deki yıllık toplantısında alınan karar doğrultusunda Harput, 1855 yılında bölgeye gönderilen ilk Board misyonerleri George W. Dunmore ve eşinin intikali ile bir istasyon haline gelmiştir. Misyoner Dunmore'un Harput Ovası'nı misyoner çalışmaları için "en uygun yer" olarak adlandırması sonrasında bölgeye birçok Board misyoneri gönderilmiştir. O. P. Allen, Crosby H. Wheeler ve Dr. Herman N. Barnum 1857 yılında Harput'a gelmiş ve Harput misyonunun temellerini, Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları Şehroz[8] Mahallesinde atmışlardır. Bu mahalleden birer ikişer bina alarak işe koyulmuş ve zamanla bu semtte tüm kontrolü ele geçirmişlerdir (Ulutürk, 2013, s. 35).

1860 yılında Board'un yıllık toplantısında alınan karar sonucunda Türkiye misyonu üç ana bölgeye ayrılmış ve Harput eski adı "Kuzey Ermenistan Misyonu" olan Doğu Türkiye Misyonunun merkezi olmuştur (Alan, 2015, s. 214). Kapsadığı alanın büyüklüğü, çevresindeki köylerin sayıca fazlalığı ve buradaki faaliyetlerin yoğunluğu bu karar da etkili olmuştur. "Harput misyonu sadece Türkiye'de değil, dünyada da ünlü bir istasyon olma özelliğini kazanmıştır" ve bölgenin stratejik bir merkezi haline gelmiştir (Kocabaşoğlu, 1989, s. 151). Ayrıca misyonerlerin, İncil'de Cennet (Eden) diye geçen yerin Harput olduğuna inanmaları ve burayı "Cennet Bahçesi" ve uygarlığın doğduğu yer olarak görmeleri bölgenin önemini artırmıştır (Merguerian'dan aktaran Kılıç, 2007, s. 479).

ABD'nin Sivas ve Erzurum'dan sonra Anadolu'daki üçüncü konsolosluğu 1901 yılında Harput'ta açılmış ve "konsolosluk, özellikle Harput'ta, tam yerleştikten sonra bölgeden Amerika'ya göç eden Ermenilerin sayısında büyük bir artış olmuştur" (Sofu, 2023, s. 92):

> Yarım yüzyıldan beri misyonerlerin yoğun çalışma merkezlerinden biri olan Harput Ermenileri yarı yarıya Amerikanlaşmışlardı. Harput'un içinde, Amerikan vatandaşlığına geçmiş 260 Ermeni yaşıyordu. Harput ve çevresi Ermenilerinin yarısı Amerika'ya göç etmişti. Geri kalanların da hemen hepsi göç etmek niyetindeydi (Şimşir, 1985, ss. 91-92).

[8] Şehroz mahallesi halk tarafından Protestanlara referansta bulunarak "Protlar" olarak adlandırılmıştır.

Resim 1:Harput'ta Amerikan Misyonu, Fırat Koleji Yerleşkesi, (Taşcıyan, 2012)

Theresa Huntington mektuplarında manzarasını çok sevdiği, "iklimi neredeyse mükemmel" dediği, Türkiye'de "çeşit ve miktar bakımından en fazla meyvenin olduğuna" inandığı Harput'u şöyle anlatır:

> Harput'un bir dağın üzerinde olduğunu anlıyorsunuz, ama o kadar büyük bir dağ ki, üzerinde daha küçük tepeler ve birçok vadi ve çukur var. Bir tarafı dik, diğer tarafı ise başka bir dağla buluşana kadar iniş çıkışlarla yavaş yavaş alçalıyor. Neredeyse hiç ağaç olmadığından, önümüzde her zaman aşağıdaki uçsuz bucaksız ovanın ve her yanımızdaki sıra sıra dağların harika bir manzarası var. Sayfalarca yazsam, bulutlar ve dağlardaki değişken manzaralar hakkında size tam anlamıyla bir fikir veremem. Bugün bir yönde mavinin her tonu vardı, bir başka yönde ise güneş ışığında altın sarısı. İnsanın atını böyle bir yükseklikte diğer birkaç atla birlikte uçurması çok heyecan verici bir şey (s.97).
>
> Dutu ilk bir ya da iki haftasından beri bir tanesini bile tatmaya dayanamıyorum; o kadar tatlılar ki… Bugün çok fazla mish-mish (kayısı) yedim. Büyük ve lezzetliler. Ama nektarinler daha da güzel. Tatlı kirazlar bitti ama ekşi kiraz ya da vişne hâlâ pazarda. Şimdiye kadar yediğim eriklerin çoğu oldukça ekşiydi ama en iyileri henüz gelmedi. Burası meyve için harika bir yer. Sürekli olarak bana gelen güzel şeylere, özellikle de manzaraya, iklime ve meyvelere sizin de sahip olmanızı diliyorum (s. 135).

3.2. Fırat Koleji

Harput'taki Amerikan Board okullarının tarihsel yapısına bakıldığında, bunun doğal bir eğitim hareketi ya da Osmanlı Devleti'ne medeniyet götürme girişimi olmadığı açıktır. Uzun bir dönem Harput misyonunun başkanlığını yürüten Crosby H. Wheeler, Fırat Kolejinin kurucusudur ve "okul onun bakış açısını yansıtmaktadır" (Stone, 2011, s. 282). Okul 1878 yılında kurulduğunda

adı Ermeni Koleji ve kolejin eğitim dili Ermenicedir. Daha sonra bu isim 1888'de Fırat Koleji olarak değiştirilmiştir. Diğer Hristiyan mezhepleri dinsiz olarak adlandıran Protestanların, bu okulu kurma amacı ABD'ye "sempati duyan Ermeni toplumu yetiştirmek ve ileride kuracakları bir Ermeni devletinin kendilerine bağlı olmasını" sağlayarak "Gregoryen olan Ermenileri Protestan cemaatine kaydırmaktı" (Töreli, 2013, s. 20). "Kolej; yetimhane, ilkokul, ortaokul ve lise düzeyinde eğitim veriyor ve bunların üzerinde de bir yüksekokulu (Teoloji) bünyesinde barındırıyordu" (Aksın, 2014, s. 14). Kolejin açıldığı ilk yıllarda öğrencilerin okula gelmelerini teşvik etmek için çocuğunu gönderen ailelere para yardımı yapılmışsa da daha sonraki yıllarda tüm Board eğitim kurumlarında olduğu gibi burada da her öğrenciden ücret alınmıştır. Her ne kadar Board misyoneri öğretmenler her daim okulun eğitim kadrosunda yer almış olsa da, okulun öğretmenleri çoğunlukla misyonerlerin yetiştirdikleri Ermenilerdi.

Harput Amerikan Kolejinde çalışanlar halkı devlet aleyhine kışkırtmaktan çekinmemişlerdir. Okul müdürü Ernest Riggs 1915 Ermeni ayaklanmasına etkisinden dolayı "Osmanlı Devletince sınır dışı edilmiş" ve okul da kapatılmıştır (Açıkses, 2003, s.162).

Huntington mektuplarında Fırat Kolejinin öğrenci kabul sistemi ve öğrencilerden ücret alırken velilerle yaşadıkları sorunlar hakkında şunları anlatır:

> Burada dönem ücretleri peşin ödeniyor ve ücreti ödenen her çocuğa bir giriş bileti veriliyor. Bayan [Mary] Daniels önümüzdeki yarıyıl için kızların biletlerini satamadığından, dün ve bugün Dr. Gates onun yerine bakıyor ve Ellsworth de erkeklerle ilgileniyor. İki buçuk gün bu işe ayrılmak zorunda. Bu hiç de hoş bir görev değil. Çocuklarının masraflarını karşılayabilecek durumda olan bazı insanlar yalan söylüyor ve kendilerini tamamen yoksul gösteriyorlar. Ağlayanlar, feryat edenler ve yalvaranlar var... Dün bir sürü yoksul insan Bayan Seymour'u (Bayan S'more diyorlar) görmek ve çocuklarını okula gönderebilmek için ondan bir şeyler dilenmek umuduyla kapımızı çaldı (s. 97).

Kendisinin de ders verdiği okulun kızlar bölümü hakkında şunları aktarır:

> Yatılı bölümde altmış kız var. Üç küçük odada ders çalışıyor, ezber yapıyor, dini toplantılar düzenliyor, yemek yiyor ve uyuyorlar. Gün boyunca, üzerinde uyudukları şilteler odanın bir ucuna, bir perdenin arkasına yığılıyor (s.109).

Huntington ayrıca okuldaki Protestan kızların dış görünüş olarak Hristiyan olmayan diğer kızlardan çok az farklı olduklarını hissettiklerinde misyonerlerin canlarının sıkıldığını ve bu konu hakkında hemen kendi

aralarında toplantı yaptıklarını söyler. Okuldaki "sessiz saat" yemini ("quiet hour" pledge) gibi uygulamalardan ve kalabalık yatılı bölümündeki Ermeni kızların veya çoğu iki ya da üç odada yaşayan büyük ailelerden gelen gündüzlü kızların, bu yemini tutmalarının onlar için ne kadar zor olduğunu aktarır (s. 110).

Harput'taki kız okullarında o görev yaptığı sırada tüm kız okulları ve erkek ilkokulunun onların gözetimi altında olduğunu yazar. Daha büyük erkek çocukların okullarının, durum ve yönetim açısından onlarınkiyle yakından bağlantılı ancak binalarının ayrı olduğunu belirtir. Birlikte katıldıkları haftalık bir ders ve ara sıra yapılan Hristiyan Çabası Toplantısı (Christian Endeavor Meeting) dışında kız ve erkek çocukların çalışmalarının da ayrı olduğunu yazar. Böyle zamanlarda erkeklerin odanın bir tarafında, kızların ise diğer tarafında başlarını önlerine eğmiş ve şallarını yüzlerine sımsıkı çekmiş olarak oturduklarını anlatır. Ancak tüm bu Doğu adabının, birbirlerine ilgi duymalarını engellemediğini söyler (s. 229).

"Kolejden ilkokula kadar kızların sayısının 466" olduğunu "altı farklı binada eğitim gördüklerini" ve bunlardan sadece ikisinin gerçek okul binası olup diğer üçünün kiraladıkları konutlar ve birinin de büyük bir oda olduğunu belirtir. Kolejli kızların, yatılı öğrencilerin yemek yedikleri, uyudukları ve okul saatleri dışında yaşadıkları odalarda ders çalıştıklarını belirtir. Toplamda "on iki Ermeni öğretmen ve sekiz ya da dokuz yardımcılarının var olduğundan" bahseder. Bu asistanların çoğunlukla okullarını bitirmemiş kızlar olduğunu ve masraflarını karşılamaya yardımcı olmak için hem ders alıp hem de öğretmenlik yaptıklarını anlatır (s. 229).

Fırat Kolejinin bir liseden daha yüksek bir seviyede olduğunu, ancak bir Amerikan koleji kadar olmadığını yazar. Kolej kızlarının "İncil, Eski Ermenice, Türkçe, İngilizce, Tarih, Ermenice Kompozisyon, Kimya, Fizik, Astronomi" ve diğer pek çok konuda eğitim gördüklerini belirtir (s. 231). Okulda bu derslere ek olarak "şarkı söyleme, jimnastik, yemek pişirme, güncel olaylar üzerine haftalık bir konuşma, misyoner kadınlar tarafından ev ekonomisi ve hijyen üzerine bir dizi konuşma ve Ermeni öğretmenler tarafından genel ve pratik konular üzerine bir dizi konferans" verildiğini aktarır (s. 231).

4. Theresa L. Huntington Ziegler'ın Mektupları

Theresa Huntington'ın mektupları, Osmanlı Ermenilerinin günlük yaşamları, ne yedikleri, nasıl giyindikleri, boş zamanlarında neler yaptıkları, bayram ve kutlamaları, gelenek ve görenekleri hakkında bilgi vermekte, ayrıca Board misyonerlerinin Türkler ve Ermenilerle ilişkileri hakkında bilgiler sunmaktadır. Kendisinden önce ve kendisiyle aynı dönemde Harput misyonunda ve diğer misyon bölgelerinde görev yapan Board misyonerlerini anlatmaktadır. Gün içinde yaptıklarını, misyonerlerin birbiriyle ilişkilerini, görev bölgelerindeki iş dağılımını, yeme, içme, giyinme alışkanlıklarını, boş

zamanlarında yaptıklarını aktarır. Kendi kültürleri ile Ermeni, Türk ve Kürtleri kıyaslar. Düğünleri, cenazeleri, yaşadıkları sorunları, karşı karşıya kaldıkları salgın hastalıkları, endişelerini ve duygularını anlatır. Öte yandan Türkiye'nin yerüstü ve yeraltı zenginlikleri hakkında bilgilere yer verir. Erkek kardeşi Ellsworth zaten bu işin eğitimini almıştır. Örneğin Hazar Gölü'nün etrafında kamp yapmaya gittiklerinde "suyun çamaşır yıkamak için mükemmel olduğunu çünkü içinde bol miktarda boraks" olduğunu, bu durumunda onu "içmek için uygunsuz" kıldığını yazar (ss. 198-199). Bu dönemde Amerikan misyonerlerinin Anadolu'daki faaliyetlerini Bilal Şimşir bir yazısında eleştirel bir biçimde şöyle nitelendirmiştir:

> Amerikan misyoneri, Tanrı, İsa, Meryem filân derken, Ermeni filan diye gürültü koparırken, meğer Anadolu'nun zenginliğini incelermiş. Harput'a oturup akıp giden Fırat'ı seyretmiş. "Dicle, Fırat akıyor, Türk, aval aval bakıyor" demiş (Şimşir, 1985, s. 83).

Theresa Huntington mektuplarını ABD'deki anne ve babasına, kız ve erkek kardeşlerine, teyzesine, Kadın Bordu görevlilerine ve ABD'deki eski öğrencilerine yazmıştır. Mektuplarında sıklıkla misyonerlerin dünyasındaki özel etkinliklerden ve eğlencelerden bahseder ve rutin işleri hakkında çok fazla detay vermez. Bu yüzden çoğu zaman mektuplarının sıklıkla yemeğe ya da gezmeye çıktığı izlenimini verdiği öz eleştirisinde bulunur (s. 114). Dinlenme zamanları hakkında çok, işi hakkında ise az yazdığı için hep özür dilemek istediğini belirtir (s. 129).

Huntington'ın mektupları en genel hatları ile Harput'a varana kadar yazdıkları ve Harput'tan yazdıkları olarak ikiye bölünebilir. İlk bölüme dahil edilebilecek olan mektupların ilk kısmı ABD'den ayrılışı ile başlar ve Avrupa üzerinden İstanbul'a varması ile sonuçlanır. Mektuplarda Avrupa'daki yaşantı anlatıldıktan sonra, "Sırbistan ve Bulgaristan'da evlerin küçüldüğünü ve kirlendiğini görmek ilginç bir deneyimdi" der ve bu durumu "medeniyetten yarı medeniyete geçmek" olarak anlatır (s. 23). Mektuplara genel olarak bakıldığında Huntington'ın şu güzergahı izleyerek gemi ve tren yolculuklarıyla İstanbul'a vardığı görülür: New York, Londra, Köln, Frankfurt, Viyana, Bulgaristan, Romanya, Belgrad, İstanbul.

> Bir okyanus vapurunda on gün geçirdim, altı gün Londra'da kaldım, bir gece Manş Denizi'ni geçtim, sonra beş gün Avrupa'yı geçtim ve Konstantinopolis'teydik. Burada pasaport için üç haftadan fazla bekledik (s. 86-87).

Bu bölümde ve mektupların geri kalanında sıklıkla tekrarlanan bir başka konu Huntington'ın ailesine mektupların kime okunacağı konusunda yaptığı uyarılardır. Bu uyarılardan mektupların yüksek sesle başka kişilere okunduğu bilgisi edinilmektedir. Örneğin İstanbul'a giderken Londra'da harcanan vakit süresince alışveriş yaptığı bilgisinin başkaları tarafından yanlış anlaşılabileceğini Huntington şu sözlerle ifade eder:

> Sevgili Babacığım,
>
> Bu mektubu kime okuduğunuz ya da hangi bölümlerini okuduğunuz konusunda gerçekten dikkatli olmanız gerektiğini hissediyorum, çünkü birçok insanın Türkiye'ye misyoner olarak giden benim Londra'da gezip tozmamı anlayamayacağını düşünüyorum. Elbette, bu keyfi yaşamamdan memnun olacaklarını söyleyeceğinizi biliyorum, ama yine de buna doğru bakmayacaklardır. Bu konuyu ciddi bir şekilde düşünmenizi dilerim. Daha sonra okuyabileceğiniz pek çok mektup olacak (s. 19).

Bu bölümün ikinci kısmı İstanbul'da gerekli izinleri almayı beklerken yazdığı mektupları içermektedir. Huntington İstanbul'a 15 Ekim 1898 Cumartesi günü varır ve 26 Ekim 1898 tarihinde bir Fransız gemisiyle Samsun'a doğru yola çıkar. İstanbul'da kaldığı süre zarfında yazdıklarında vurguladığı en önemli konu İstanbul'daki Amerikalıların sayısının çok artmış olmasıdır. Bu durumu şöyle anlatır:

> Son zamanlarda İstanbul'da o kadar çok Amerikalı var ki hükümet şüphelenmeye başladı. Bebek ve Hisar'da yetkililer son zamanlarda birkaç eve giderek ev sakinlerinin Amerikalı mı yoksa İngiliz mi olduğunu sordular ve eğer İngilizlerse bunun önemli olmadığını söylediler. Dwight'lara gitmediler çünkü Amerikalı olduklarını biliyorlardı. Ayrıca İncil Evi'nden son zamanlarda gelen tüm Amerikalıların bir listesini istediler. Bu son istek daha önce de yapılmıştı (s. 26).

İstanbul sokaklarından ve insanlardan ise şöyle bahseder:

> Sokaklar dar ve engebeli, çok kirli ve şalvarlı, fesli ve rengârenk etekli ya da cüppeli adamlarla dolu. Sokaklarda çok sayıda köpek yatıyor ya da yolun ortasında biriken çöp yığınlarında yiyecek arıyor. Köpekler, siz onlara bakmazsanız havlıyor, erkekler bağırıyor ve küçük tezgâhlarında bağdaş kurup oturan dükkân sahipleri, siz geçerken içeri girip alışveriş yapmanız için sizi çağırıyor, bu yüzden çok gürültü oluyor. Sokaklarda çok az kadın görüyorsunuz ve görünenler de gözleri hariç, başlarına ve omuzlarına attıkları büyük bir bezle örtülü (s. 87).

İstanbul'dan Anadolu'ya geçiş iznini beklediği vakitte Burgazada'ya pikniğe gitmiş ve Alman İmparatoru II. Wilhelm'in ikinci İstanbul ziyaretine denk gelmiştir. İmparatora yapılan kutlamalar hakkında şunları söyler:

> Bugün Alman İmparatoru geldi. Güney rüzgârı daha kuvvetli olsaydı, Bebek'e inmek zorunda kalacaktı ve biz de onu görecektik, ama bu haliyle sadece Alman barutuyla Alman hükümdarını selamlayan topların gürültüsünü duyduk, ki bu

> barutun parası henüz ödenmedi ve muhtemelen hiçbir zaman da ödenmeyecek (s. 26).

İlk bölümün üçüncü kısmına ise Samsun üzerinden Board'un misyon bölgelerinde konaklayarak Harput'a 15 Kasım 1898'de varışına kadar olan olayların anlatıldığı mektuplar girmektedir. Samsun'a doğru vapura binilmesinden önce seyahat belgelerinin gecikmesine İstanbul konsolosu Oscar S. Straus'un verdiği tehdit dolu tepkiyi anlatır. Bay Straus Sultan'a bir mektup göndererek misyonerlerin isimlerini ve gidecekleri yerleri bildirmiş ve saat dörtte tezkere almadan yola çıkacaklarını, Sultan'ın misyonerlerin güvenliğinden ve tezkere almamalarının yol açabileceği gecikme ve masraflardan sorumlu olacağını belirtmiştir. Ayrıca Sultan'ın yine kendi memurları aracılığıyla misyonerlerin çeşitli durak yerlerine masrafları kendisine ait olmak üzere telgraf çekerek sorunsuz bir şekilde geçmelerini sağlaması gerektiğini bildirmiştir. Ayrıca iki hükümetin ilişkilerinin şu anda gergin olduğunu ve tezkerelerin o gün verilmediği veya misyonerlerin başına hoş olmayan bir şey gelmesi halinde durumu ABD hükümetine telgrafla bildireceğini ve onların talimatlarını bekleyeceğini belirtmiştir (s. 35).

Mektuplardan çıkarıldığına göre Huntington misyoner grubuyla birlikte Karadeniz'de iki gece ve bir gün geçirdikten sonra Samsun'a varır. Merzifon, Amasya, Tokat, Sivas ve Malatya'daki Board istasyonlarına uğrayarak on sekiz günde Harput'a ulaşır.

Harput öncesi yazılan mektuplarda Huntington'ın iki üç dil bildiği (Almanca, Fransızca ve sonra Ermenice), entelektüel bilgiye sahip, iyi eğitim almış biri olduğu izlenimi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yine bu bölümdeki mektuplarda Board misyonerleri arasındaki ilişkiler ağı hakkında bilgiler yer almakta, misyonerlerin birbirlerine koordineli bir şekilde nasıl yardım ettikleri, her bir misyon bölgesinde ve istasyonda çalışan misyonerlerin isimleri de verilerek aktarılmaktadır.

Bu çalışmada Harput'tan yazılan mektuplar Ermeniler, Türkler, Misyon ve Ermeni Meselesi hakkında yazdıkları olmak üzere dört alt başlık altında ele alınmıştır.

4.1. Ermeniler

Huntington'ın Harput'tan yazdığı 16 Mart 1899 tarihli mektup Pazar Okulundaki Ermeni kızları hakkındadır. "Utangaç, hevesli, çalışkan ve dikkatli" olarak anlatılan Ermeni kızlarının "büyük, parlak gözlerine, kaba, şekilsiz düz ayakkabılarına" vurgu yapar. Okulun çevresinin "kaygan ve kirli" olduğu, "pis ve alçak tavanlı odada sadece birkaç sandalye olduğunu ve öğrencilerin yerde oturduklarını" aktarır. "Zeminde köy halısı şeritlerinin" olduğunu, "duvarlarda iğrenç bir haç ve Gregoryen Kilisesi'nin bazı gereçlerinin" bulunduğunu ve bu odayı "Gregoryenlerden kiraladıklarını" yazar. Amerika'dan misyonerlere gönderilen bazı "büyük, parlak Pazar Okulu

ders resimlerinin" de duvarlarda yer aldığını anlatır. Kızların çoğunun her Pazar üç ile yirmi ya da daha fazla ayet öğrendiklerini aktarır ve büyük Ermeni kızların "Kutsal Kitap hakkında sahip oldukları bilginin çoğu zaman onu korkuttuğunu" yazar (s. xii-xiii).

Huntington, mektuplarında ayrıca "Gregoryen Ermenilerin yetimhanelerdeki çocukların Protestan olarak eğitilmesindense yeniden sokaklara dökülmesini" tercih ettiklerini yazar. Kendi yetimhanelerinde sadece gerekli olan bu tavizi verdiklerini ve bu çocukların yortu günlerinde Gregoryen Kilisesine gitmelerine ve haftada bir kez bu kilisenin öğretileri konusunda eğitim almalarına izin verdiklerini söyler. Her pazar günü şehirdeki altı yetimhaneden birinden çocukların Gregoryen Kilisesine götürüleceğini geri kalan tüm zamanlarda Protestan eğitiminin verilerek bu durumun dengelenmesi gerektiğini yazar. Çocukların kendi ulusal kiliselerinin nasıl olduğunu bilmelerinin adil olacağını ve bu uygulamayı "başlarına büyük dertler açan" Gregoryenleri "yatıştırmak için" yaptıklarını aktarır (s. 113).

Huntington, "Ermeni ırkı bazı açılardan harika bir ırktır" diye yazar (s. 146). İran'daki İngiliz misyoner W. St. Clair Tisdall'ın "Ermenistan'ın Hristiyanlığa Geçişi" [*Conversion of Armenia to the Christian Faith*] adlı kitabından bir Rus yazarın birkaç sözünü aktarır. Bu alıntıda "Ermenilerin yüzyıllar boyunca diğer büyük halkların arasına sokulmuş bir kama gibi kaldıkları, çok büyük ulusların yok olup yeryüzünden silindiği ancak Ermeni ulusun varlığını sürdürdüğü" söylenmektedir. Alıntıda ayrıca "bireyselliğini, geleneklerini, dilini ve dinini muhafaza etmiş Ermenilerin tarihte asla unutulmamaları gerektiğini ve İbraniler dışında hiçbir ulusun böylesine acılara katlanmak zorunda kalmadığı" ifade edilmektedir (s. 146). Misyoner Huntington ve kardeşi Ellsworth'ün yağmurlu bir gecede yüksek sesle okudukları bu kitap elbette üzerinde çalıştıkları topluluk hakkında bilgilerini artırma çabaları olarak görülebileceği gibi, misyonerlerin Ermenileri manipüle etme yollarından biri olarak da okunabilir.

Huntington'ın mektupları Ermeniler hakkında çeşitli tutarsızlıklar ile doludur. Bir yerde onları "paraları olsa bile iyi kıyafetler giymeye ya da iyi bir eve sahip olmaya cesaret edemeyen" ve "Türklerden gördükleri muameleye itiraz edemeyen" kişiler olarak resmederken (s. 172), diğer yandan onları misyonerleri giyimlerine kadar her açıdan taklit edip onlar gibi görünmeye çalışan kişiler olarak göstermektedir (s. 204).

Huntington'ın Ermenilere karşı beslediği duygularında samimi olmadığını Harput'ta iken başına gelen üç olaya verdiği tepkide çok net bir şekilde görebiliriz. Bu olaylardan ilki Huntington'ın yakışıklı, iyi eğitimli bir Ermeni doktordan evlilik teklifi alması ve bu duruma çok sinirlenmesidir:

> Çok önemli bir konu olmasa da aklımda olan bir şeyle başlayacağım. Yine de ailemiz dışında hiç kimseye bundan

> bahsetmemenizi dilerim. Bugün bir Ermeni'den evlilik teklifi aldım. Bu, bu ülkedeki misyonerler için yeni bir deneyim değil. Tabii ki teklif bana değil, gencin babası tarafından Bay Browne'a yapıldı. Buna kızmaya meyilliyim ama yine de Ermeni aile açısından bunda garip bir şey yok. Aksine, bu bir onurdur. Genç adam kolejimizden mezun olduktan sonra Beyrut'ta tıp okudu. Mezre'de iyi bir doktor olarak çalışıyor. Onu bir ya da iki kez uzaktan gördüm. Yakışıklı bir genç. Ailesi buralardan hiçbir Ermeni kızının ona uygun olmadığını düşünüyor. Bu sizi kızdırıyor mu? Aşağılanmış hissetmenin bir faydası yok. Asıl aşağılanan bizim gururumuz çünkü onlar kendilerini bizimle eşit görmeliler ama biz her zaman Ermenilere eşit davranmaya çalışıyoruz. Aşk için evlilik fikri bu insanlara tamamen yabancı. Genç adamı neredeyse hiç görmemiş olmam onların gözünde oldukça arzu edilen bir şey. Yine de bir Ermeni evinde nasıl olacağını hayal bile edemezsiniz. Kayınvalidenin hükmü en küçük yük olurdu. Böyle talihsiz küçük bir olayı unutmaktan başka yapacak bir şey yok. Bunda benim için gerçekten hoş olmayan bir şey yok çünkü bu konuda Bay Browne ile konuşmam gerekiyor (s. 208).

İkinci olay ise misyoner Huntington kardeşlerin sabah içmek üzere ayırdıkları ancak kapının açık kalması sonucunda gece kedilerin yarısını içtiği ve diğer yarısının içine bastıklarını düşündükleri sütü kendilerinin içmeyip bir şey söylemeden çamaşırlarını yıkayan Ermeni kadınlara içirmeleridir.

> Dün gece Ellsworth benden daha geç yattı ve evimizin çevresinde yaşayan kedilerin alışkanlıklarını bilmediği için birkaç kapıyı açık bırakmış. Sonuç olarak, bu sabah sütümüzün yarısı gitmişti ve kedinin diğer yarısından geçmiş olabileceğini düşünerek, iki çamaşırcı kadınımızın kahvaltısı için sütü aşağı indirdim. Çok sevindiler. Onlara kahvaltımız için aldığımızı ve çok fazla kaldığını söyledim. Onlara kediden bahsetmek niyetindeydim ama E. [Ellsworth], "Hayır, kendin içmediğin için senin büyük bir kaz olduğunu düşünecekler" dedi. Ben de tüm Ermenilerin sevdiği gibi sütün tatlı olması için onlara biraz şeker verdim (s. 260).

Üçüncü olay ise Huntington'ın Board misyonerleri Laura, Mary ve Dr. Ussher arasındaki aşk dedikodularına çevrenin getirebileceğini düşündüğü tepkilerini yorumlayışında göze çarpar.

> Bunlar Amerika'daki yabancılar için neredeyse fark edilmeden geçebilir, ama ne yazık ki buradaki insanlar alçak, aşağılık ve dedikoducudur, bu yüzden Dr.'un akşamları Mary ile eve

> yürüdüğünü ve onunla ata bindiğini fark ederler ve sefil, kaba konuşmalarına başlarlar (s. 149).

4.2. Türkler

Huntington mektuplarında Anadolu'yu "tozlu, çorak bir ova ya da orada burada küçük verimli bir vadi ile dağlardan başka bir şey değil" diye anlatır. Evlerin çoğunun samanla karıştırılmış çamurdan yapıldığını, dağların çoğunda neredeyse hiç bitki olmadığını, sadece toprak ve kaya kütlelerinin var olduğunu aktarır (s. 46).

Mektuplarda Türkler "pis olmakla, misyonerlerin işlerine karışmakla ve onları küçümsemekle, rüşvet almakla, hediye vermeden iş halletmemekle, hırsız olmakla, değerli şeylere el koymakla" suçlanırlar. Örneğin bir mektubunda "değerli şeyleri posta yoluyla ülke dışına göndermek pek güvenli değil, çünkü genellikle Türkiye'den ayrılmadan önce el konuluyor" diye yazar (s. 120). Türklerin nerede nasıl davranacaklarını bilmemeleri hakkında ise şunları söyler:

> Bir hana geldiğimizde genellikle bir Türk kalabalığının toplandığını ve tüm operasyonlarımızı büyük bir merakla izlediğini söylemeyi unuttum. Henüz odalarımıza girmeye cesaret edemediler, ancak kapıdan içeri bakmaktan da çekinmiyorlar (s. 42).

Türk çocuklarının misyonerlere taş atması hakkında ise şunları yazar:

> Cumartesi günü ana yollardan Mezre'ye, dağın eteklerine saptık ve kuru bir su yolundan aşağı indik. Ana yol üzerindeki büyük Türk okulunun önünden geçerken bazı çocuklar bize taş attılar. Sanırım atlarımızı korkutmak istemişlerdi, bize vurmak için değil (s. 115).

Ayrıca bir başka mektubunda Türklerin misyonerler için son zamanlarda "daha can sıkıcı ve sorunlu" olduklarını yazar (s. 241). Amerikan misyonerlerinin iki yetimhanelerini taşladıklarını, gün ortasında binalarının yakınındaki sokakta kız öğrencilerini takip edip, rahatsız ettiklerini, okul çocuklarıyla kavga ettiklerini belirtir. Bu durumun her iki taraftan da çok sayıda taş atılmasına neden olduğunu aktarır. "Zavallı Ermenilere" çok acıdığını "çünkü bir Türk'e karşı koymaya cesaret ederlerse başlarını belaya sokmaktan başka bir şey yapamadıklarını" söyler (s. 241).

Osmanlı Devleti ile yaşadıkları sorunları ise okulun yeniden inşası için tazminat beklediklerini anlattığı bir mektubunda şöyle aktarır:

> Okulun bir an önce yeniden inşa edilmesini umuyor ve bunun için dua ediyoruz. Tazminatın bir ara geleceğine inanıyoruz, ancak yeniden inşa etmek için hükümetten izin almak da

> gerekiyor ve uzun zaman önce gönderilen talepten henüz bir haber alınamadı. Hükümet misyonerlik çalışmalarına sürekli muhalefet ediyor. Dış bölgelerdeki yetimhanelerimizden ikisi yakın zamanda yetkililer tarafından kapatıldı ve çocuklar dağıldı (s.110).

Huntington Osmanlı Devleti hükümet yetkililerinden de olumsuz olarak bahseder. Şehir yönetiminin onlara karşı olduğunu kaymakamın düşmanca davrandığını yazar. "Kudurmuş bir başka yetkilinin" daha olduğunu bu kişinin elinden geldiğince onları engelleyeceğini ve mümkünse okullarını kapatacağını söylediğini aktarır. Sokaklara tellallar göndererek, misyonerler için herhangi bir inşaatta çalışan herkesin para cezasına çarptırılacağını ve hapse atılacağını duyurmakla tehdit ettiğini yazar. Bunların, hükümetin misyonerlere karşı ilk düşmanca tavrı olmadığını da vurgular (s. 191).

4.3. Misyon

Huntington'ın mektuplarından Amerikan Board'un Harput yerleşkesindeki misyoner ağı [9] kolaylıkla çıkarılabilmektedir. Huntington Harput'taki Amerikan misyonunu şöyle anlatır:

> Misyonerlerin evleri şehrin kenarında ve bir dağın yamacında. Salonumun penceresinden bazı evlerin düz damlarına ve onların çok aşağısında, dağın eteğindeki büyük ovaya bakabiliyorum. Bu düzlükteki köyleri sabahın erken saatlerinde yükselen dumanlardan seçebiliyorum. Ovanın ötesinde bir dizi büyük dağ var. Gerçekten de görebildiğim her yerde ufuk boyunca uzanan güzel, karla kaplı dağlar var. Bazen bulutlar dağların üzerinde asılı kalıyor ve onları gizliyor; yine bulutları altımızda, ovayla aramızda görebiliyoruz ve bazen Harpoot şehrinin kendisi bulutların içinde kalıyor. Bir sisin içinde olmak gibi bir şey (s. 88).

Bazen misyoner olduklarını unuttuklarını çünkü içinde yaşadıkları evlerin çok rahat ve güzel olduğunu ve misyonerlerin kendi aralarında çok hoş ve sosyal zamanlar geçirdiklerini, etrafta keşif gezisine çıkan misyonerlerin pek çok zorluğa katlandıklarını ancak hepsinin bu durumdan memnun olduklarını

[9] Rahip Orson P. Allen; Rahip Crosby Wheeler ve eşi (Susan Anna Brookings); Dr. Herman N. Barnum ve eşi; Emma Barnum Riggs; Emily Wheeler (Crosby Wheeler'ın kızı); Laura Ellsworth; Dr. Caleb Gates ve eşi; Henry Harrison Riggs ve Annie Tracy Riggs; Mary Daniels; Dr. Clarence Ussher; Caroline Bush (Caro Teyze); Harriet Seymour (Hatti Teyze); Rahip Egbert S. Ellis; Bayan Lora G. Carey; Harriet Seymour; George P. Knapp ve Mrs. Anna Knapp, Theresa'nın erkek kardeşi Ellsworth Huntington ve Misyoner Browne ailesidir. Kitap içinde bu isimlerin çoğunun resimlerine editör tarafından yer verilmiştir.

söyler (s. 89). Misyonerlerin bir evde toplanıp geziden dönen misyonerlerin hikayelerini dinlediklerini ve anlatılanlarla çok eğlendiklerini üstten bakan bir tavırla anlatır (s. 103).

> Bir yerde kadınların okumayı öğrenmek istemediklerini ve misyonerlerin kadınların İncil okumayı öğrenmeleri gerektiğini söyledikleri için erkeklerin onları döverek harfleri öğrenmelerini sağladıklarını vb. komik şeyler anlattılar. Başka bir köyde, bir öğleden sonra, kapıda durup ötmekte ısrar eden bir horoz yüzünden ayin epeyce sekteye uğramış. Kapıyı kapatmışlar ama havalandırmak için tekrar açmak zorunda kalmışlar ve her fırsatta horoz yeniden ortaya çıkıp ötmeye başlamış (s. 103).

Theresa Huntington mektuplarında bazı zamanlarda misyonerlerin yaptıkları işleri konusunda cesaretlerinin kırıldığını, çalışmalarında geriye gidiyormuşlar gibi hissettiklerini yazar. Hristiyan yaşamının standardının çok düşük olduğunu, kilise üyeleri arasında sürekli tartışmalar yaşandığını belirtir. Genç erkekleri eğitip yetiştirdiklerini ve onların kolejin yarısını ya da tamamını bitirdikten sonra öğretmen ve vaiz olarak misyonerleri yarı yolda bıraktıklarını, kendilerini güvende hissettikleri ve para kazanabilecekleri Amerika'ya gittiklerini söyler. Ayrıca papazlar arasında çok fazla çıkarcılık ve çok az özveri olduğunu belirtir. Ermeni karakterinin buna pek dayanamadığını aktarır (s. 138). Dolayısıyla Huntington yerli yardımcılarla (native helpers) ilgili olarak "eğitimli, adanmış ve özverili" olanlarının çok az olduğunu, bu durumun sorumluluğunun Fırat Kolejinde olduğunu ve "en iyi gençlerin birçoğunun Amerika'ya gittiğinin doğru olduğunu" belirtir (s. 103).

Cesaretinin kırılmadığını ancak bu konuların üzerinde düşünülmesi gerektiğini kaydeder. Ayrıca bir başka öz eleştiride bulunarak *The Missionary Herald* dergisinin "misyonerlerin mektuplarının sadece parlak yarısını bastığını" çünkü "insanların diğer yarısını duymak istemediklerini" aktarır (s. 138).

Ancak genel olarak mektupların içeriğine bakıldığında Huntington'ın Board misyonerlerinin Harput'taki elli yılı aşkın çalışmalarını başarılı bulduğu söylenebilir. Harput'taki Ermenilerin bir kısmı Protestanlaştırılmış, devlete karşı muhalif bir tavır takınmaları sağlanmıştır.

Mektuplarda misyon bölgesinden ve burada faaliyet yürüten misyonerlerden övgü ile bahsedilmekte, kendi aralarında yaptıkları toplantılarda nelerden konuştukları ve Osmanlı Devleti ve diğer ülkeler hakkında nasıl planlamalarda bulundukları aktarılmaktadır:

> Önümüzdeki hafta Çin'le ilgili bir misyoner toplantısı yapmayı planlıyoruz (s. 101).

> Son zamanlarda Türkiye üzerine çok iyi bir misyonerlik toplantısı yaptık ve yine son zamanlarda Çin üzerine bir toplantı yaptık (s. 110).
>
> Evvelsi gün… iyi bir misyonerlik toplantısı yaptık. Konumuz çok genişti, çünkü genel olarak tüm Protestanlar tarafından tüm topraklarda yapılan misyonerlik çalışmalarını ele aldık. İngiltere'nin, Almanya'nın vs. neler yaptığını ve diğer mezheplerin neler başardığını bilmek çok ilgimi çekti. Kitaplardan kopyaladığımız, çeşitli şekillerde ilerlemeyi ve Hristiyan olmayan farklı dinlerin göreceli gücünü gösteren büyük tablolar yaptık (s.121).

Huntington mektuplarında misyoner çevresinden bahsederken yabancı oldukları için gittikleri "her yerde dikkat çektiklerini" söyler (s. 116). "Pazar yerinde bize nasıl da baktılar! Her zaman yabancı ve garip olmaktan ve her zaman bakılmaktan çok yoruldum" (s.177) diyerek kendilerini üstün gören bir tavırla serzenişte bulunur. Kendilerine iki farklı şekilde davranıldığını şöyle anlatır:

> Bize iki şekilde davranılıyor. Protestan Ermeniler bize saygı duyuyor. Türklerin bizi küçümsemelerini ifade edecek kelimeleri yok. Gregoryen Ermeniler farklıdır. Mary geçen çarşamba şehrin diğer tarafına gittiğinde, küçük bir Gregoryen çocuk "Cüzzamlı, cüzzamlı" diye bağırdı. Bu alışılmadık bir şey değil. Ermenice'de Protestan için kullanılan kelime Prod, cüzzamlı için kullanılan kelime ise Prot'dur, dolayısıyla bu lakabın nasıl önerildiğini anlamak kolaydır. Öte yandan, okullarımızdaki Gregoryenlerin ve bizi tanıyanların tutumu Protestanlarınkiyle hemen hemen aynıdır (s. 118-119).

Tüm bunlara ek olarak Huntington misyon bölgesiyle ilgili olarak yeni okul binalarının inşası hakkında ve karşılaştıkları zorluklar hakkında yazar. Anaokulu çocuklarıyla birlikte tüm kızları barındıracak kadar büyük iki okul binasının ve aralarında yer alacak Amerikalı öğretmenler için yapılan evin inşaatından; erkekler için yapılan bir yatakhane ve bir fırından inşaatından bahseder (s. 253).

Huntington mektuplarında Harput'taki Board okullarında hiçbir öğrencinin okula bedava kabul edilmemesinin sebebi olarak ise şunları söyler:

> Hiçbir çocuğu ücretsiz kabul etmiyoruz. Her durumda para ya da onun karşılığı bir iş verilmesi gerekiyor ya da ücreti biz ya da başka arkadaşlar ödüyor. Şehrin bu tarafındaki kilisenin topladığı paranın bir kısmı fakir çocukları okutmak için kilise tarafından veriliyor. Yardım topluluğundaki kızlarımız da paralarının bir kısmını aynı amaç için veriyorlar. Yoksul anneler ve çocuklar

> okullar açılmadan hemen önce her taraftan etrafımızı sarıyor, çocuklarına ya da kendilerine para vermemiz ya da bu amaçla para kazanmak için yaptıkları çorapları ya da dantelleri satın almamız için bize yalvarıyorlar. Elbette çoğu zaman değersizdirler ve yardım edemeyeceğimizi söylemekten üzüntü duymayız, ancak çoğu zaman söylemek zorunda olduğumuz gibi, "Kardeşim, bir şey yok. Veremeyiz." Daha önce okula gitmiş olan ve iyi tanıdığım bir çocuk, okula girebilmek için para yardımı istemek üzere bana geldi. Çok yoksul olduklarını biliyordum ama "Kendiniz ne yapacaksınız?" diye sordum. "Kız kardeşimle birlikte bu tatilde bir buçuk ay boyunca sabahtan akşama kadar ipek böceklerinin koza hazırlamak için tutulduğu bir yerde çalıştık" dedi. "Ne kadar kazandınız?" diye sordum. "Birlikte bir mecidi" dedi, gözleri yaşlarla dolmuştu. Bir mecidi yaklaşık doksan sent eder. Bu, sonbaharda okula gidebilmek için altı hafta boyunca bütün gün çalışarak günde bir sent kazandığı ve sonra geri kalanı için dilenmek zorunda kaldığı anlamına geliyor. Belki de en yoksul çocukları neden ücretsiz olarak kabul etmediğimizi merak ediyorsunuzdur. Sadece bunun denendiğini ve bu ülkede en iyi politika olmadığının kanıtlandığını söyleyebilirim. İnsanlar burada sadece parasını ödedikleri şeye değer veriyor (s. 267-268).

4.4. Ermeni Meselesi

Huntington Ermeniler, Türkler ve Kürtler arasında yaşandığını söylediği olayları aktarırken başka misyonerlerin anlattıkları üzerinden konuşur:

> Yine 70 evin kararmış kalıntılarının bulunduğu başka bir küçük köyden bahsettiler. Sanırım bu köyden 67 erkek Türkler tarafından bir tarlaya götürülmüş ve sırayla öldürülmüş (s. 104).

Huntington, misyoner literatüründe "katliam" olarak nitelendirdikleri Ermeni ayaklanmalarından bahsederken çalışmalarının sayısal artış açısından değil ama insanların ahlaki ve ruhsal durumu açısından oldukça cesaret kırıcı bir durumda olduğunu yazar. Ermenilerin "her şeylerini kaybettikleri ve bir süre için tam bir yoksulluk içinde kaldıkları katliamdan" sonra "onur ve ahlaki duygularını kaybetmiş" göründüklerini aktarır. Gregoryen komşuları gibi yaşadıklarını ve Gregoryen rahiplerin halkının yozlaştığını söylediklerini belirtir. "Dini samimiyetsizlik" ve Protestanların meslekleri ile yaşamları arasında bir uyum eksikliği olduğu tespitinde bulunur. Her zaman para meseleleri yüzünden çıkan birçok kilise kavgasından ve misyonerlere ve yöntemlerine yönelik birçok eleştiriden bahseder. Yine de her şeyin karanlık olmadığını ve umutları olduğunu söyler. Bu durumun sadece Harput'a özgü olmadığını ve tüm Doğu Türkiye Misyonu'na yayılmış durumda olduğunu belirtir (s. 142).

Harput misyonundan ayrılmadan önce 1905 yılında kardeşi Ellsworth'a yazdığı mektubunda Harput'taki işi hakkında ne yazacağını bilmediğini, bölgede göçün, kıskançlık ve kavgalarında arttığını söyler. Bazen tüm bu çalışmalar yüzünden cesaretinin kırıldığını, görmeleri gereken sonuçları göremediklerini ve insanların da zaten bu çalışmaları hiç takdir etmediklerini belirtir. "Bir korkak gibi kaçıp gitmek istiyorum" diyerek bulunduğu yere uyum sağlayamadığını belirtir.

5. Stina Katchadourain Anlatısı

Theresa Huntington'ın Osmanlı Devleti'nde bulunduğu dönem, kitabın editörü Stina Katchadourian için 1894-1896 yılları arasında yaşanan Ermeni olaylarının sonrasına denk geldiğinden önemlidir. Editörün ilgisi kitap içerisinde sadece Huntington'a odaklanmamakta, bölgedeki diğer misyonerleri de içermektedir. Katchadourian, kitaba kendi bilgilendirme notlarını ve yorumlarını da dahil etmiş, ayrıca diğer Board misyonerlerinin yayınladıkları kitaplar, yayımlanmamış raporlar ve *The Missionary Herald*'ta yer alan yazılara da yer vermiştir.

Katchadourian tarafından derlenen mektuplar, misyonerlik çalışmalarının kişisel boyutuna ve on dokuzuncu yüzyılın sonlarındaki Ermeni olaylarına Batılı bakış açısıyla ilgili eleştirel soruları da gündeme getirmektedir. Katchadourian'ın anlatısı, Huntington'ın aile geçmişini inceleyerek başlamakta ve yetiştirilme tarzı, eğitim deneyimleri ve ailevi etkileri hakkında bilgiler sunmaktadır. Bu bağlamsallaştırma, Huntington'ın karakterini ve onu Osmanlı Devleti'nde misyonerlik yapmaya iten faktörleri anlamak için temel oluşturmaktadır. Katchadourian özellikle Huntington'ın üzerinde 1897'de Harput'a gelen erkek kardeşi Ellsworth'ün etkisinin altını çizmekte; Ellsworth'ün bölge hakkındaki detaylı tasvirlerinin Huntington'ın kararını şekillendirmede önemli bir rol oynamış olabileceğini işaret etmektedir. Ellsworth onu, gelmesi durumunda karşılaşacağı koşullar ve yapacağı işler konusunda da bilgilendirmiş, sağlık koşulları, istasyonun yapısı ve bölge hakkında bilgiler aktarmıştır (s. 6-9).

Kitabın ikinci bölümünde Katchadourian Huntington'ın görevine başlarken hissetmiş olduğu heyecanı, korkuyu ve merakı yansıtmaktadır. Devam eden bölümde onun deneyimlerini Osmanlı Devleti'nin yönetimi bağlamında incelemektedir. Katchadourian, Huntington'ın izlenimlerini Amerikan Board'un bölgedeki misyonerlik faaliyetlerinin daha geniş tarihsel arka planına bağlamaktadır. Böylece, Huntington'ın duygu yüklü, betimleyici mektuplarını daha büyük, daha "yüce" bir amacın içine yerleştirme çabasında olduğu görülmektedir. Harput istasyonun başkanlığını yapmış Henry Riggs'in, bölgeye ilişkin raporları gibi yazılara kitap içerisinde yer vererek Huntington'ın acemi tarzına derinlik katma çabası içerisine girmiştir.

Katchadourian'ın yorumlarında öne çıkan hususlardan en önemlisi onun, Huntington'ın mektuplarında ve daha geniş misyonerlik çalışmalarında

yaygın olan Batılı varsayımları peşinen kabullenmesidir. Katchadourian, misyoner raporlarına ve mektuplarına nüfuz eden, otoriter dil kullanımını olumlayarak aktarmakta, misyoner girişim ve sonuçlarını eleştirel bir şekilde incelememekte ve çoklu bakış açılarını dikkate almamaktadır:

> Gidecekleri Küçük Asya'nın iç kesimleri mutlu bir yer değildi. Despot bir hükümet tarafından, yoksul bir nüfustan vergi alma amacı dışında unutulmuş bir bölgeydi. Hükümet temsilcileri pek çok insanın zihninde baskı ve şüpheyle özdeşleştiriliyordu. Adalet sistemi yozlaşmıştı, casuslar boldu ve büyük rüşvetler olmadan hiçbir şey yapılamıyordu. Yollar çoğu zaman patika olmaktan öteye gidemiyordu, nehirlerin geçilmesi gerekiyordu, haydutlar ve soyguncular her fırsatta tehdit ediyordu. Postanın iç bölgelere ulaşması haftalar alıyor ve şiddetli kışlarda kar yüzünden bazen daha da uzun süre gecikiyordu. Theresa çok yakında bunların bazılarını ilk elden tadacaktı. Sonunda yola çıkmışlardı (s. 38).

Bunun yanı sıra Katchadourian'ın yorumları neredeyse tamamen misyonerlik kaynaklarından beslenmektedir; bu da şüphesiz tek taraflı ve öznel bir anlatıya neden olmaktadır. Kitap, Huntington'ın deneyimlerini doğrudan aktarsa da Katchadourian'ın yorumlarında yerel bakış açıları ve farklı sesleri duymak mümkün değildir. Bu dengesizlik, editörün nesnelliği konusunda soru işaretleri yaratmaktadır.

Katchadourian kitabın yedinci bölümünden itibaren Huntington'ın mektuplarını küçük yorumlarla aktarmaktadır. Ancak altıncı bölümde 1894-1896 Ermeni olaylarının karmaşık ve tartışmalı alanına girmektedir. Burada, Osmanlı eylemlerine atıfta bulunurken "katliam" ve "soykırım" terimlerini gelişigüzel kullanmakta, farklı hiçbir görüşe yer vermemektedir:

> Sasun'daki katliam, reformlar yapılması için baskı yapan Avrupalı güçlerin dikkatini çekti. Sultan geçiştirdi. Ermeni milliyetçi örgütlerinden biri olan Ermeni Hınçak Partisi, İstanbul'da bir protesto yürüyüşü düzenledi. Yürüyüşçülere saldırıldı ve Konstantinopolis'te bir Ermeni katliamı gerçekleşti. Bu, fırtınanın başlangıcıydı (s. 68).

6. SONUÇ

Amerikan Board'un kadın misyonerlerinden Theresa Huntington Wellesley Kolejinde eğitim almış Harput İstasyonu'ndaki Fırat Koleji'nde yedi yıl öğretmenlik yapmıştır. Bu süre boyunca ailesine ve arkadaşlarına evden ayrılışından itibaren grip ve kızamık olduğu günler hariç her hafta mektup yazmıştır. Bu çalışmada Huntington'ın görevi boyunca yazdığı mektuplarında yansıttığı iç dünyası, misyoner çevresiyle olan ilişkileri, üzerinde faaliyet

yürüttükleri Ermeni toplumuna bakışı ve genel olarak Türkler hakkındaki görüşleri incelenmiştir.

Misyonerlik faaliyetlerine asla sadece din yayma olarak bakılmamalıdır. Amerikan misyonerlik faaliyetlerinin hasat mevsimi olarak adlandırıldığı bir dönemde Osmanlı Devleti'nde görev yapan Huntington'ın, stratejik bir mevkide faaliyet yürütmüş olması ve mektuplarında Ermenilere karşı takındığı tavır önemlidir. Yirmili yaşlarında bekar bir kadının Harput'taki dünyasını yansıttığı mektuplarda aileye bağlılık ve düşkünlük gözlemlenmekte, misyonerlerin çalışmalarının yüceltildiği görülmektedir. Amerikan Board'un Harput'ta yürüttüğü dini propaganda, sağlık, endüstriyel ve yardım faaliyetleri mektupların merkezinde yer almaktadır.

Huntington'ın yedi yılını beraber geçirdiği Ermeni öğrencileri ve bölgedeki Ermeni topluluğu ile aslında gerçek bir ilişki kurmadığı, misyoner çevresini ve kendi gündemlerini ön planda tuttuğu söylenebilir. Mektuplarında Ermenilerden bahsettiği bölümlerde onları Türklerle kıyaslamıştır. Huntington'ın Ermenilere karşı bu tavrını fark eden kitabın editörü, kitaba yazdığı kapanış yazısında stratejik bir zamanda Osmanlı Devleti'nden ayrılan Huntington'ın "1915'te olanlardan sonra, kendisine misyonerler buraya hiç gelmeseydi daha mı iyi olurdu" diye sorup sormadığını ve yaptıkları faaliyetlerden pişmanlık duyup duymadığını merak etmiştir. "Sizce o zaman tüm o Batı etkisinin kışkırtması olmasaydı, Ermeniler burada kalabilir miydi?" diye sormaktadır (s. 364).

Sonuç olarak bu çalışma göstermektedir ki misyonerlik faaliyetlerinin ve misyonerlerin ürettiği yazıların veya Ermeni Meselesi gibi tartışmalı konularda birincil kaynaklar olarak gösterilen anlatıların titizlikle incelenmesi gerekmektedir.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarların herhangi bir çıkara dayalı ilişkisi bulunmamaktadır.

ETİK ONAY/ KATILIMCI ONAMI

Makale kapsamında katılımcı kullanılmadığı için ilgili onaya yer verilmemiştir.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI / AUTHOR CONTRIBUTIONS

Bu çalışmanın bazı bölümleri Füsun Çoban Döşkaya tarafından 1-3 Nisan 2016 tarihleri arasında Samsun Canik Kültür merkezinde gerçekleştirilen Canik Belediyesi ve *History Studies* dergisi iş birliği ile düzenlenen "Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın" konulu *V. Uluslararası Canik Sempozyumunda* "Harput'ta Bir Amerikalı Kadın Misyoner: Theresa Huntington Ziegler'ın Mektupları (1898-1905)" başlığıyla sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKÇA

Açıkses, E. (2003). *Amerikalıların Harput'taki misyonerlik faaliyetleri*. Türk Tarih Kurumu.

Aksın, A. (2014). *Harput'ta bir Amerikan koleji*. *Aralık*, 11-15.

Alan, G. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Protestan okulları*. Türk Tarih Kurumu.

Bilgi, M. (2019). *20. Yüzyıl Başlarında Anadolu'da Faaliyet Gösteren Amerikalı Protestan Misyoner Kadınlar: Dorothea Chambers Blaisdell ve Theresa Huntington Ziegler* [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/71400

Katchadourian, S. (1993). *Efronia: An Armenian love story*. Northeastern.

Katchadourian, S. (Ed.). (1999). *Great Need over the Water: The letters of Theresa Huntington Ziegler, missionary to Turkey, 1898-1905*. Gomidas Institute.

Kılıç, O. (2007). Kendi yazdıkları ışığın da Amerikan misyonerlerinin Harput'taki faaliyetleri. *İslami Araştırmalar Dergisi*, *20*(4), 476-491.

Kocabaşoğlu, U. (1989). *Kendi belgeleriyle Anadolu'daki Amerika: 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki misyoner okulları*. Arba.

Personnel records for Theresa L. Huntington. Amerikan Bord Heyeti (American Board), Istanbul, American Research Institute in Turkey, Istanbul Center Library, Digital Library for International Research Archive, Item #13084, http://www.dlir.org/archive/items/show/13084.

Sofu, S. Ö. (2023). Harput'ta Amerikan konsolosluğunun açılışı ve Konsolos Thomas Herbert Norton'un faaliyetleri (konsolosluk raporlarına göre). *Tarihin Peşinde*, *29*, 85-94.

Stone, F. A. (2011). *Sömürgeciliğin hasat mevsimi: Anadolu'da Amerikan misyoner okulları* (A. Aksu, Çev.). Dergâh.

Şimşir, B. (1985). Ermeni propagandasının Amerika boyutu üzerine. *Tarih Boyunca Türkler'in Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu, (8-12 Ekim 1984 Erzurum)*, 45-98.

Taşçıyan, V. (2012). *Harput (Kaza)- Okullar (1. Bölüm)* (A. İncidüzen, Çev.) Houshamadyan. https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/mamuret-uel-aziz-vilayeti/harput-ovasi/egitim-ve-spor/okullar1bolum.html

Töreli, T. (2013). Crosby H. Wheeler'ın Fırat'ta On yıl adlı kitabının tanıtımı. İçinde E. Çakar (Ed.), *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve*

Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, Elazığ 23-25 Mayıs 2013, Bildiriler Kitabı (C. 1, ss. 19-32). İlhan Ofset.

Ulutürk, M. (2013). *Harput'ta bir misyoner: Crosby Howard Wheeler (1823-1896) ve "A Bouquet from our Missionary Garden" (Misyoner Bahçemizden bir Demet) adlı eseri üzerine*. 33-64. http://web.firat.edu.tr/harput/sempozyum/1/13.%20Muammer%20Ul ut%C3%BCrk.pdf